

PROIECTUL
INSTITUȚIONAL
ICR

Anul 2010 poate fi văzut nu doar ca o ilustrare a roadelor aduse de programele noastre culturale, ci și ca o confirmare a unui anumit tip de reformă instituțională. Roadele radiografiază locul în care a ajuns Institutul Cultural Român la cinci ani de la lansarea reformei instituționale (anul 2005 a fost un an de evaluare și concepție; în 2006, au fost lansate programele, a fost demarată reforma instituțională și a început construcția sistematică a institutelor culturale românești din străinătate).

În privința programelor și a evenimentelor culturale, stadiul atins reiese cu claritate: simpla lor înșiruire, în cadența lor tumultuoasă (în medie, sunt organizate între 12 și 14 evenimente pe săptămână în rețeaua celor 17 institute din străinătate), ilustrează fără putință de tăgadă capacitatea Institutului Cultural Român de a lansa și derula pe piețele externe o gamă largă de programe culturale complexe.

Este vorba, la o privire atentă, de un succes care corelează trei tipuri de competențe: de concepție, de execuție și de personal. Competența oamenilor e reflectată de calitatea programelor, a căror

competitivitate e susținută prin mobilizarea unui *savoir-faire* instituțional care marchează apariția, în România, a unei noi generații de manageri culturali, formați să fie performanți pe piețele străine. Succesul programelor noastre aduce astfel în lumină, odată cu statistica și recensământul reușitelor lor, dovada apariției în lumea culturală românească a unor competențe noi: managerul cultural format direct pe piețele străine.

Acest fapt atrage atenția asupra împrejurării că anul 2010 confirmă Institutul Cultural Român ca pe un proiect instituțional performant, aflat la ora recunoașterii sale internaționale atât ca furnizor bilateral de programe, cât și ca actor multilateral în concertul global.

În doar 5 ani, dispunând de o rețea de institute în străinătate incomparabil mai săracă decât cea a tradiționalilor operatori culturali europeni (precum Goethe-Institut, British Council, Institut Français, Instituto Cervantes etc.), Institutul Cultural Român a reușit să obțină nu doar o comparabilă *vizibilitate* pe piețele culturale, în competiție cu operatorii care deja le dominau, ci și

o egală legitimitate în ochii comunității operatorilor culturali, comunitate care fixează standardele de excelență și determină orientările politicilor culturale.

Pentru o instituție de diplomație culturală a cărei imagine externă era marcată de capitalul de neîncredere îndelung exersat în ochii publici occidentali de amintirea unui fost stat comunist, pentru care cultura era *numai* propagandă oficială, și de ambiguitățile unui stat postcomunist, succesor, care nu te lăsa nici o clipă să uiți de moștenirea sa (post)comunistă, performanța este remarcabilă. Încurajând o arie foarte vastă de expresie artistică și culturală, prezentând în străinătate în mod ecumenic atât valorile trecutului, cât și pe cele ale prezentului (artele emergente, ideile noi, conceptele artistice de laborator etc.), uzând de modalități de selecție democratică și transparentă a proiectelor, dar urmărind cu atenție o profilare modernă a interacțiunii dintre piețele străine și piața culturală internă, Institutul Cultural Român a devenit ideologic proiecția culturală a României în străinătate.

Ceea ce a reușit ICR să facă în acești ani pentru diplomația culturală românească a fost să o scoată de sub suspiciunea propagandei de stat (și a agendei ascunse) și să o restituie criteriilor de normalitate și transparență sub care funcționează majoritatea institutelor naționale de cultură din Uniunea Europeană. Prin acțiunea noastră, statutul de țară instituțional amorfă și impredictibilă, care funcționa ca un blestem în ochii partenerilor potențiali, a fost treptat schimbat în cel de țară instituțional predictibilă, angajată

în programe de diplomație culturală moderne și făcând pași semnificativi pe calea construirii unor mecanisme durabile de cooperare culturală directă. Reforma instituțională care a transformat radical Institutul din 2005 încoace a făcut din noi, pe piețele externe, nu doar niște actori activi, ci și niște parteneri respectați și credibili, reușind astfel să intrăm într-un circuit al legitimității care ne fusese până atunci închis și care, în trecut, în ciuda tuturor eforturilor, ne ignora sistematic.

Azi, operatorii culturali de pe piețele străine doresc să lucreze cu noi, li se pare firesc să fim aleși în funcții de conducere, să avem un cuvânt de spus (care este ascultat), ne iau în serios, caută să ne copieze programele, ne doresc drept aliați. Suntem deseori consultați în vederea împrumutului de „bune practici” și nu se întâmplă deloc rar să fim întrebați care sunt metodele prin care am putut obține, într-un timp atât de scurt și cu mijloace atât de restrânse, un rezultat atât de spectaculos.

Pentru Institutul Cultural Român, ca instituție, anul 2010 este anul confirmării faptului că reforma începută de noua echipă de conducere în 2005 a reușit să impună pe piețele internaționale o instituție dinamică, modernă, competitivă, având capacitatea nu doar de a concura umăr la umăr cu marile institutute naționale de cultură din Uniunea Europeană, ci și vocația de a asuma conducerea unor rețele globale de acțiune culturală.

Odată cu cooptarea noastră în structura de conducere a EUNIC - European Union National Institutes for Culture în 2008, ICR a devenit un actor global. Am preluat președinția EUNIC în

2010-2011, organizând și prezidând regionalele EUNIC în afara Uniunii Europene, unde pentru prima oară în istoria organizației conducerea a fost asumată de o altă instituție decât unul din tradiționalele mari institute (British Council, Goethe-Institut etc.). A fost meritul Institutului nostru de a realiza și în EUNIC o reformă instituțională profundă, prin care s-a trecut de la creșterea accidentală la creșterea sistematică, ghidată strategic – un deziderat exprimat de Hans-Georg Knopp, cel de al treilea președinte EUNIC (secretar general al Goethe-Institut). Sub președinția ICR, EUNIC a fost pentru prima oară dotat cu un Birou permanent de funcționare și reprezentare la Bruxelles (EUNIC Office in Brussels); un think tank de expertiză comună pentru toate institutele membre EUNIC (Strategy Group); un mecanism de reprezentare egală a institutelor care nu dispun de sucursale în toată lumea (Hosting EUNIC); un buget anual acoperitor; și un statut legal, potrivit legii belgiene, pentru un EUNIC global. Tot sub președinția ICR au fost aduse clarificări decisive, pe chestiuni care creaseră tensiuni în trecut, precum criteriile de apartenență la EUNIC și relațiile dintre institutele membre și reprezentanții ambasadelor.

În calitate de cel de al cincilea președinte EUNIC, am preluat la București, în iunie 2010, un EUNIC esențialmente informal și bazat pe mecanisme de funcționare colegiale și conjuncturale, depinzând de bugetul și bunăvoința anumitor membri mai avuți. La Institutului Camões în iunie 2011, la Lisabona, un EUNIC bine structurat, articulat prin mecanisme precise (care, deși presupun colegialitatea, fac inutilă improvizația generoasă), posedând o identitate instituțională clară în raport cu ministerele de externe și cu instituțiile europene, având statut legal în fața legii belgiene, dotat cu un buget reproductibil, care se votează după criterii echitabile, dispunând de un mecanism de reprezentare în afara Europei de care să poată beneficia și institutele de mărime medie ori mici – pe scurt, voi lăsa în urmă un EUNIC mult mai apt să răspundă vocației de a fi vocea recunoscută a culturii europene în afara UE decât era cel pe care l-am preluat din mâinile danezilor în 2010.

Prin acțiunea sa globală, care reflectă atât reforma sa internă, cât și reforma pe care a produs-o în EUNIC, ICR se află alături de câteva institute naționale de cultură din Europa în avangarda politicilor culturale de azi. Rod Fisher, unul dintre pionierii politicilor culturale europene, a caracterizat această avangardă ca situându-se în miezul schimbării de paradigmă în politicile culturale, prin care se face trecerea de la diplomația culturală tradițională (ori mai emancipată) la cooperarea directă, *people-to-people*.

Este filozofia pe care ICR a adoptat-o ca viziune strategică a reformei întreprinse din 2005 încoace: o instituție neutră în raport cu orice agendă ascunsă, care nici nu face propagandă unui produs

cultural, nici, în chip mai *soft*, nu îl *promovează*, ci una care caută să faciliteze pătrunderea unui produs cultural ori a unei atitudini culturale în chiar țesutul cultural al unei piețe culturale date. Ambiția noastră fiind aceea de a depăși, înglobându-le ca mecanisme și tehnici de răspândire și înseminare, atât diplomația culturală standard, cât și cooperarea culturală bazată pe promovarea unor capacități și abilități culturale. Ambiția noastră este de a pune în contact direct, prin intermediul unor programe complexe și inteligente, înseși piețele culturale care hrănesc, adăpostesc și promovează anumite produse culturale.

Aceasta este avangarda noastră. Căreia realizările anului 2010 i-au adus mai mult decât o confirmare: i-au conferit o legitimitate instituțională internațională.

H.-R. Patapievici
Președintele Institutului Cultural Român
Președinte EUNIC (iunie 2010 – iunie 2011)

Notă lămuritoare: Obiectivul natural al institutelor naționale de cultură în epoca globalizării democratice

Care este motivul pentru care un institut național de cultură investește sume importante de bani, din bugetul național, în programe culturale? Motivul evident este – pentru a promova cultura națională. Acesta este un obiectiv explicit al statului-națiune, care poate îmbrăca fie forma *soft* a diplomației culturale, fie forma *hard* a propagandei culturale. Aceste obiective sunt amândouă legitime, deși accentul, când e vorba de sintagma „cultura națională”, cade diferit. Diplomația culturală caută să promoveze cultura națională cu accentul pus pe „cultură”, în timp ce propaganda culturală militează pentru cultura națională cu un accent apăsător pe „național”.

Situația europeană de după al Doilea Război Mondial și după Holocaust a creat o situație semnificativ diferită. Statele europene occidentale au decis să nu se mai comporte între ele ca niște competitori Hobbes-ieni, aflați în stare de beligeranță perpetuă. Au creat Comunitatea Economică Europeană. Voința de unitate a pus în centrul unificării cooperarea economică. După 1989, prăbușirea regimurilor comuniste a creat pentru întâia oară posibilitatea unificării pașnice a întregii Europe, adunând laolaltă toate tradițiile religioase, politice și culturale care s-au aflat până atunci în mod istoric în conflict. Comunitatea Economică Europeană a devenit o Uniune Europeană, care trebuie înțeleasă ca o cooperare instituțională aprofundată, esențialmente politică, a statelor membre. Unitatea, după ce a fost cooperare economică, s-a extins și a devenit cooperare politică instituțională. În aceste condiții, se vedește că însăși diplomația culturală tinde să devină o formă de promovare culturală prea rigidă, prea centrată pe ideea statului-națiune.

De ce „prea rigidă”? Pentru că cele mai importante procese de contact în interiorul unității europene nu mai sunt acum cele bazate pe propagandă/promovare, ci sunt, în mod esențial, cele bazate pe cooperare directă. Nu statele-națiune se află acum în contact direct, ci societățile, piețele culturale. Societățile postmoderne tind să debordeze statele-națiune care, în trecut, le confereau statelor moderne singura lor reprezentare internațională. Azi societățile tind să se reprezinte singure, dincolo de state, prin intermediul cuturii lor de contact cu alte culturi, pe piețele acestora de reprezentare. Pe nesimțite, asistăm la o schimbare de paradigmă, îmbrățișată treptat de toți operatorii culturali: practica institutelor naționale de cultură se transformă tot mai mult din diplomație culturală tradițională în cooperare directă, *people-to-people*.

Institutele naționale de cultură trebuie să ia act de aceste schimbări. Consecința cea mai importantă a acestei schimbări de paradigmă reiese din răspunsul la întrebarea: „Pe cine și ce face vizibil un program cultural?”.

Pe vremea propagandei culturale, un program cultural făcea vizibilă o ideologie culturală – și anume, viziunea oficială a unui stat privind cultura națională.

În vremurile mai *soft* ale diplomației culturale, un program cultural face vizibilă identitatea culturală – și anume, o anumită viziune a instituțiilor privind identitatea culturală a unei societăți ori națiuni.

Astăzi, în vremea cooperării culturale directe, un program cultural face vizibile practicile culturale la firul ierbii ale unei societăți – furnizând o viziune asupra a ceea ce am putea numi „anatomia culturală a societății”. Și, întrucât cooperarea culturală directă este egală, vizibilitatea e în fond dublă: nu doar societatea care oferă devine vizibilă printr-un bun program cultural de cooperare, ci și societatea care primește. În dar devine vizibilă nu numai oferta, ci și primirea. Ambele societăți devin cultural vizibile una pentru alta, în programul cultural de cooperare.

De aici se desprinde o regulă pentru un bun institut național de cultură: el trebuie să facă vizibilă, în societatea pe care o reprezintă, societatea în care activează. Dacă ar fi să deschid un Institut Cultural Român în Africa de Sud, el ar avea ca sarcină nu doar să prezinte cultura română în Africa de Sud, ci și să ne ofere nouă, societății românești, o imagine a societății din Africa de Sud. Dacă prin programele mele societatea din Africa de Sud rămâne invizibilă, atunci am eșuat. Așa cred că ar trebui să gândească un institut cultural modern.

În mod evident, această nouă situație de fapt aduce un semnificativ spor cognitiv. E devărat, în chip potențial, nu obligatoriu. Ceea ce este însă important este că, măcar în principiu, zonele cele mai profunde și mai ascunse ale unei societăți pot deveni vizibile pentru artiștii și operatorii culturali ai altei societăți. Institutele culturale pot exploata cu inteligență această resursă cognitivă potențială. Programele culturale pot fi nu doar mecanisme de prezentare și autoreprezentare, de tip *showcasing the arts*. Ele pot fi întrebuințate ca un instrument inteligent de cunoaștere, atât pentru a da un conținut cognitiv democrației generalizate de azi, cât și pentru a oferi dubla vizibilitate culturală de care societățile moderne au atâta nevoie.